

Марко Чудић

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

marko.cudic@gmail.com

ПРИЛОГ АНАЛИЗИ МОТИВА ПУТОВАЊА У РОМАНИМА ЂУЛЕ КРУДИЈА

Апстракт: Чланак се бави различитим манифестацијама мотива путовања у романима класика мађарске модернистичке прозе, Ђуле Крудија. За разлику од *Bildungsroman*-а из претходних епоха европске књижевности, у којима се млади човек отискује на пут ради сазнања и проширења властитих хоризоната, Крудијеви декадентни јунаци могли би се назвати путницима зрело доба или чак путницима старости. Анализа се фокусира на четири одабрана романа Ђуле Крудија. У три од четири ова романа јунаци су познати Крудијеви алтерегои, Синдбад и Казмер Резеда, док у кратком роману Сапутник путовање има најенигматичнији карактер, а хронотоп пута понајвише је отворен за метафорична, па и психоаналитичка тумачења. Кроз навођење, сучељавање и коментаре мишљења различитих мађарских проучавалаца Крудијевог прозе, аутор рада настоји да укаже на донекле и противуречне аспекте које мотив пута и путовања у различитим Крудијевим романима добија. Рад се завршава освртом на Крудијеву књигу Сановник, која, својим „народским” тумачењем снова свесно противуречи тада изузетно актуелним и помодним Фројдовим учењима на том пољу. Иако је ова књига периферна у огромном опусу овог писца, богатство мотива путовања који се јављају у сновима, а којима је Круди придавао особит значај, могли би донекле помоћи и у анализи мотива путовања у Крудијевим фикционалним текстовима.

Кључне речи: мотив путовања, хронотоп пута, „путници старости”, метафорична тумачења.

Мађарски писац *fin de siècle*-а и раног модернизма Ђула Круди (Kúdy Gyula, 1878–1933) прославио се својим циклусом приповедака о својеврсном „перипанонском морепловцу” Синдбаду, код нас доступног у преводу Саве Бабића.¹ Иако то његовој основној приповедачкој конституцији није одговарало, Круди је, вероватно под притиском књижевне моде свог времена, временом тежио да од свог Синдбада направи истинског јунака романа.² Било је, дакле, потребно створити аутентични роман о Синдбаду, који би

¹ Ђула Круди, *Синдбад*, Нови Сад, 2007.

² За анализу одређених мотива путовања у Крудијевим новелама о Синдбаду видети: Marko Čudić, „Prilog izučavanju vremena i prostora u Krudijevim pripovetkama o Sindbadu.” *Philologia*, Београд, год. XV, бр. 15, 2017, стр. 37–46. Доступно и на сајту: http://www.philologia.org.rs/Files/broj_15.pdf. Последњи пут приступљено 09. 03. 2021.

задовољно и формалне романескне критеријуме – да има главног јунака, основну, стожерну нит радње, главни мотив заплета. Круди је то покушао да оствари у роману *Француски замак (Francia kastély)*, једином роману о Синдбаду којег је за живота објавио. Но, невоља са овим Крудијевим романом јесте у томе, како нас упозорава Имре Бори, што је Крудија исувише занела идеја да напише старински роман у стилу Мора Јокаија.³ Уз важну напомену да јокаијевски мотиви добијају код Крудија углавном негативан предзнак, као резултат, како Бори на другом месту истиче, „продуктивних противуречности овог писца.”⁴

Други, и са становишта теме ове студије – мотива путовања у Крудијевим романима – још већи проблем у вези с овим делом лежи у чињеници да је овде Синдбад у великој мери изгубио једну од својих главних карактеристика, а то је мобилност и перманентно бивање у пролазу, на путу. Ако прихватимо тезу Иштвана Фрида да се у циклусу приповедака о Синдбаду путовање, битисање на путу показује као егзистенцијално стање, да оно постаје хронотопом приче, онда се у овом роману путовање гура у други план.⁵

Бори тврди да један од основних разлога због чега се око Синдбада и његове судбине у поменутих приповеткама није могао организовати један кохерентни свет – што би био предуслов да он постане романескни јунак у правом смислу те речи – лежи у чињеници да су те приповетке фрагментарне, а та њихова фрагментарност у фабуларном смислу резултат је тога што је „Синдбад непрекидно живео од мрвица догађаја који су се одиграли некада давно.”⁶ С друге стране, међутим, управо је та фрагментарност прича о Синдбаду омогућавала јунакову велику мобилност и његово истовремено, и телесно и духовно присуство на различитим местима. У роману, пак, како смо видели, Синдбад губи ту улогу главног стожера фабуле. Но, постоји још једна важна разлика између новела о Синдбаду и романа *Француски замак*, коју је уочио Бела Цере, а која се односи на већу декоративност, извештачност и статичност кулиса овог романа у односу на приповетке:

Радњу и карактеризацију, као и места радње *Француског замка*, било да је реч о провинцијској варошици на северу земље или о престоници, прожима веома јака сецесионистичка декоративност, па чак и један претерано шарени, костимирани и пиринчаним пудером посути бидермајер-тон, који уопште није одликовао целину приповедака о Синдбаду. Варошице северних крајева Мађарске из прича о Синдбаду били су места присећања, места поезије, док место радње *Француског замка* више подсећа на неку декоративну позорницу

³Bori Imre, *Krúdy Gyula*, Нови Сад, 1978, стр. 67. Преводи свих цитата су моји (аутор рада).

⁴Bori Imre, *Fridolin és testvérei*, Нови Сад, 1976, стр. 99.

⁵Fried István, *Szonjas Gusztáv hagyatéka. Elbeszélés, elbeszélő, téridő Krúdy Gyula műveiben*. Budapest, 2006, стр. 192–193.

⁶Bori Imre, *Fridolin és testvérei*, стр. 99.

на којој јунаци романа извештачено позирају у романтичарском маниру прве половине XIX века.⁷

Синдбад у овом роману не губи само улогу главног протагонисте фабуле – то би се тврђење можда још и могло оспорити – већ губи и ону врсту спонтане, готово природне мобилности, ону врсту трагичног немира који је у приповеткама чинио есенцију његовог битка и по коме се на својим путованијима надалеко препознавао. А самим тим он губи, скоро у потпуности, и ону оријенталну ауру и далеку везу са *Причама из хиљаду и једне ноћи* која се у новелама видела не толико на основу спорадичних мотивских алузија, већ у целини текста, у његовом духу и атмосфери. Тиме ће се постепено и тежиште путовања код Крудија премештати у једну другу, мање синдбадовски-авантуристичку и мање бајковиту димензију.

Последње Крудијево дело посвећено Синдбаду, настало у тренуцима трагичног пишевог опроштаја од свог омиљеног алтергега, али и од сопственог живота, јесте постхумно објављени роман *Пургаторијум (Purgatorium)*. То је и једино Крудијево дело о Синдбаду чија се радња у целисти одиграва у Будимпешти, додуше, у затвореном кругу болнице. Реч је, такође, о једином Крудијевом делу чији је главни јунак Синдбад, а у којем се писац прилично дуго служи приповедањем у првом лицу јединине. Није, дакле, случајно што у овом роману Јожеф Саудер види личну исповест првога реда.⁸ Као што се већ насловом наговештава, остарели Синдбад, кога сада приповедач зове Болесником (Beteg ember), доживљава болницу – у којој се смењује неколико мучних, тешких људи, као што је непријатни Чика Пишта (Pista bácsi) и госпођа Зелд (Zöldné), у слободном преводу „Зеленашевићка”, којој је један од хобија продаја будимских некретнина – као својеврсно чистилице.

Чини се да болесни Синдбад мора да прође кроз овај пургаторијум како би се очистио од грехова, почињених према свим женама које је увредио не узвративши им љубав и не испунивши им снове о бекству из провинције. Разуме се, припрема за смрт, за то, како га назива Ернст Блох, „путовање највишег реда”,⁹ за Синдбада је врло мучна, управо из разлога што је навикао на сталну мобилност, а овде, у болници, осуђен је на статичност, на лежање у кревету. То, уосталом, експлицитно и каже у другом поглављу романа (чији је поднаслов *Ћебе*): „Али, у односу на ову ћебад, може се рећи да сам се комотније осећао чак и на својим путовањима, дремуцкајући у кочијама или опружен у купеима возова, раном зором у санкама по цичи зими у Карпатима, ушушканих ногу, увијен у бунду, или за летњих ноћи са

---

⁷ Czéere Béla, *Krúdy Gyula*, Budapest, 1987, стр. 77.

⁸ Szauder József, *Tavaszi és őszi utazások. Tanulmányok a XX. század magyar irodalmából*, Budapest, 1980, стр. 187.

⁹ Ernst Bloch, *Princip nada III*, Zagreb, 1981, стр. 1394.

месечином опружен на столици, или када сам код Гвоздене капије прелазимо преко запенушеног Дунава који је хучао попут огромног водопада.”¹⁰

Депрессивна атмосфера болнице, као Синдбадове последње овоземаљске станице, не нуди, дакле, никакву могућност авантуре. Чак су и жене, заносне, женствене жене у какве се целога живота заљубљивао, сада ишчезле. Када га напусте готово самртничке халуцинације и када се ипак упусти у сањарења о могућности започињања љубавне романсе, ту су Зеленашевићка и чика Пишта да га спусте на земљу, да му скину вео илузије чак и с ове припреме на то последње путовање без повратка.¹¹

Ни у овом роману не изостаје мотив јесени. И поново се, последњи пут код остарелог Синдбада, за лепих и још увек топлих јесењих дана које проводи у болничком дворишту, јавља стари, добро познати јесењи немир који га тера на путовање. Сада је тај немир, међутим, изазван понашањем једног дела болесника, који, како сам приповедач каже, попут Тургењевљевих декадентних јунака, гаје извесну аристократску дистанцу према осталима. Били су то, како приповедач каже, „тако отмени гости да нису разговарали ни сам ким, осим једни са другима, и то увек само о једној јединој теми: куда би требало отпутовати одавде, ако једног дана ипак наступи хладно јесење време.”¹² Ови болесници, наравно, попут Тургењевљевих јунака, само желе да промене санаторијум, али у Синдбадовој интерпретацији њиховог трагичког немира наслућују се увек лични, синдбадовско-крудиевски разлози и пројекције. А он, Синдбад, као да се од самог почетка романа већ био помирио са чињеницом да га чека највеће и најтеже путовање, на које ће он, оличење индивидуалног путника, кренути усамљенији него икад пре. На то га, уосталом, упозорава и примаријус који му сугерише да избегава посете, јер „нико неће бити толико луд да умре или пати уместо вас, то је лична обавеза човекова.”¹³

Али, чини се да управо у том брисању свега практичног и јавног, лежи и одређена шанса коју Синдбад види у смрти. Он, наиме, смрт схвата као девичанство, као чистоту и неисквареност. Ако је Золтан Келемен у Синдбадовим путовањима у Крудиевим приповеткама о Синдбаду видео готово трансцендентну могућност за мистичном обновом невиности, жудњу за заувек изгубљеним духовним завичајем,¹⁴ онда смрт која се приближава носи могућност врхунског разрешења. Та потрага за својеврсним „духовним завичајем” постоји, како примећује Чила Уташи, већ и у новелама. Она тврди

¹⁰ Krúdy Gyula, *Szindbád*, Budapest, 1975, стр. 736.

¹¹ Исто, стр. 760.

¹² Исто, стр. 773.

¹³ Исто, стр. 746.

¹⁴ Kelemen Zoltán, *Történelmi emlékezet és mitikus történetek Krúdy Gyula műveiben*, Budapest, 2005, стр. 47. Могло би се то, вероватно, довести и у везу с нечим што Марк Оже назива потрагом за заувек изгубљеним идентитетом. Видети: Mark Ože, *Nemesta*, Beograd, 2005, стр. 28.

да је „предмет Синдбадове потраге виши од живота схваћеног као биолошки циклус”¹⁵, те да би „коначно сједињење за којим Синдбад трага требало да укине разлику између субјекта и објекта”¹⁶. Вредело би, стога, овде нешто дуже цитирати Синдбадову медитацију о смрти:

Смрт, дакле, има мирис невиности, као некакав нови живот који почиње оног тренутка када се у цркви огласи звоно за покој душе. Напокон... напокон... ослобађамо се тих натрулих, полураспаднутих чизама, тог масног, пробушеног шешира, тих искрзаних панталона, тог изанђалог прслука с никлованим сатним ланцем на који смо волели да качимо звончиће и драгулије за којима су цепароши тако силно жудели, али ниједан се није усуђивао да посегне за тим похабаним ланцем. Одједном се ослобађамо свих потрепштина овоземаљског живота, вечитог јављања на улици, притворних речи, учтивих манира и лепих жеља трговачких путника.¹⁷

У халуцинацијама очајног самртника, препуштеног на милост и немилост лекарима, болничарима и осталом особљу које само рутински обавља свој посао, смрт ће све више попримати обресе наде у тотално избављење. Иронијом судбине, Синдбад, тај тактилни и сензуални човек *par excellence*, који је на својим путовањима трагао за финим, деликатним душевним сензацијама – али сензацијама које су увек происходиле из некада давно интензивно доживљених, и те како овоземаљских чулних надражаја – сада ће жудети за преласком у небитак, за потпуним душевним миром који се нада да ће пронаћи у нестанку, у потпуном растакању своје некада тако снажне личности, пуне живота. Жожеф Мезеи је са правом уочио у вези са Синдбадом, да јунак тог надреалног света снова, како време одмиче, полази на све трагичнија, све потреснија путовања (имамо путовање до варошице у којој се налази гроб некадашње драге и још пуно сличних примера из новела о Синдбаду).¹⁸

У том контексту, ово последње, највеће и најтеже Синдбадово путовање за које се он спрема у људском паклу-чистиљшту будимског санаторијума, јесте уједно и најпотресније и најтрагичније. Тај трагизам реторички је још и појачан неизбежним исповедним тоном који романом *Пургаторијум* све време провејава. А нада у смирење и избављење смрћу, која овде има јасне хришћанске контуре, назирала се, у једном сасвим другом и другачијем контексту – контексту будистичких учења – и у неким претходним Крудијевим романима, који се не могу, додуше, назвати романима путовања у ужем, фабуларном смислу, нити је у њима тај мотив толико доминантан као у приповеткама о Синдбаду, али који носе у себи клицу једне друге, код

¹⁵ Utasi Csilla, *Krúdy Gyula elbeszélésciklusai a tízes években*, Нови Сад, 1997, стр. 78.

¹⁶ Исто, стр. 80.

¹⁷ Krúdy Gyula, *Szindbád*, стр. 737–738.

¹⁸ Mezei József, *A magyar regény*, Budapest, 1973, стр. 572.

Крудија никада довољно и никада до краја разрађене могућности модерних, егзистенцијалистичких путовања.

Реч је о другом омиљеном Крудијевом алтерегу, Казмеру Резеди (Rezeda Kázmér). И овог свог јунака Круди, баш као и Синдбада, прати кроз две важне фазе живота, кроз младост и зреле године. По много чему – између осталог, понајвише по поштовању које указује дамама – Резеда је сличан Синдбаду. Ипак, њему недостаје она митска, бајковита аура (па макар била понекад и иронично приказана) која је красила Синдбада; Казмер Резеда је много више човек реалитета, савременог урбаног живота. Но, мотив његове суштинске усамљености, као и читава његова животна филозофија, указују на то да су и он и Синдбад продукт исте духовне кухиње. Ипак, због чињенице да мотив путовања у оба важна романа чији је Резеда главни јунак, није ни изблиза онолико доминантан као код Синдбада, та два романа овде ће бити тек овлаш дотакнута.

Први носи наслов *Црвене поштанске кочије (Vörös postakocsi)*¹⁹ и он, по општем мишљењу критике, убраја се у ред најзначајнијих Крудијевих романа. Кроз књигу пратимо тада још релативно младог бившег новинара Казмера Резеду у друштву две даме, две глумице из провинције које живе у изнајмљеном стану у Будиму, и проводе време тако што, у недостатку ангажмана у сопственој струци, седе на клупи у парку, посматрајући и коментаришући (често прилично заједљиво) даме и господу који прелазе из метрополе Пеште у тада нешто руралнији Будим. Једна млада дама зове се Клара Хорват (и она ће овде играти улогу Резедине фаталне даме), док је друга, како јој и презиме каже, некако у позадини, и зове се Силвија Фаћол (*fátyol* на мађарском значи *вео* или *копрена*). Но, Клара није истински заинтересована за Резеду, њу фасцинирају гламурозне црвене поштанске кочије којима се градом возика богати и изузетно утицајни, остарели племић Едуард Алвинци, човек кога је најлакше срести на коњским тркама и који – ето опет мало крудијевске ироније – води порекло још од мађарских племенских вођа који су пре хиљаду година довели Мађаре у Панонију. У извесном смислу се Алвинци, дакле, у овом роману појављује у сличној улози „катализатора” радње – али и у улози Резединог главног објекта мржње и ривализације – као и Ференц Палхазии, газда импровизоване провинцијске, готово ибзеновске „путкине куће” из романа *Француски замак*.

¹⁹Krúdy Gyula, *Utazások a vörös postakocsin I*, Budapest, 1977. Ово издање, које је приредила пишчева ћерка Жужа Круди, састоји се из два дела, а овај први садржи у себи романе *A vörös postakocsi* (Црвене поштанске кочије), *Őszi utazások a vörös postakocsin* (Јесења путовања црвеним поштанским кочијама), *Nagy kópé* (Велики угурсуз) и *Vélszi herceg* (Принц од Велса). Други том пак чине романи *Rezeda Kázmér szép élete* (Лепи живот Казмера Резеде) и *Kékszalag hőse* (Јунак црвене врпце). Овај свој избор Жужа Круди оправдава чињеницом да је њен отац имао намеру да сачини циклус романа чији би стожерни лик био Крудијев други омиљени алтерегу, Казмер Резеда, а главни мотив црвене поштанске кочије магната Едуарда Алвинција, али то никада није реализовало.

Црвене поштанске кочије јесу, наравно, алузија на енглеске романе као важну Крудијеву лектуру, у првом реду на Дикенса, што Круди нити крије, нити претерано мистификује. Ипак, Крудијев биограф Еде Сабо упозорава и на једну другачију могућу интерпретацију: он, наиме, каже да су и поштанске кочије из Клагенфурта биле офарбане у црвено, што је, у смислу директног доживљајног материјала, Крудију могло бити много ближе.²⁰

А ако је већ овде реч о Крудијевом односу према Дикенсу, није наодмет приметити да се тај утицај Дикенса јавља у неким другим, дубљим слојевима дела, а не само у пукој мотивској подударности. И ето одмах још једне споне која би могла да укаже на – у мађарској критици тако често и, додајмо, с правом оспоравано – духовно сродство Крудија и Марсела Пруста. Наиме, и Крудијеви карактери, баш као и Прустови, понекад су гротескно изобличени, а то може бити, поред осталог, и резултат Дикенсовог утицаја. Едмунд Вилсон подвлачи управо тај моменат код Пруста, верујући да француски писац за то има да захвали управо Дикенсу: „Пруст је, као и Дикенс, имао невероватан таленат за мимику: као што је Дикенс одушевљавао своју публику драматичним читањима из својих романа, тако је, кажу, и Пруст био чувен по имитирању својих пријатеља; и један и други, у својим књигама, довели су ту праксу карикирања особености говора, измишљања дијалога својих личности – претераних а у исто време стварних, до такве мере да је немогуће упоредити их с ким било осим једног с другим.”²¹ Ово питање, наравно, сасвим излази из оквира ове студије, али чињеница је да би се сродност Крудија и Пруста могла тражити и у другим, мање општим карактеристикама Крудијевог дела као што су сећање, атмосфера, „зауостављено време” и слично.

Ипак, већ у следећем делу, некој врсти наставка *Црвених поштанских кочија*, у роману *Јесења путовања црвеним поштанским кочијама* Алвинци се, заједно са својим легендарним црвеним кочијама, појављује као сложенија, комплекснија личност. До те мере је његов сложени карактер снажно потцртан, да се Бела Цере чак пита није ли у овом роману Алвинци такође нека врста Крудијевог (алтернативног) алтерега, супротстављеног свему ономе што је оличено у сањару Казмеру Резеди. Цере каже да се сам Алвинци разоткрива у једној личној исповести у роману, „из чијег тона наслућујемо да ту ни издалека није реч само о супротстављености лирског алтерега Резеде и ексцентричног великаша Алвинција, већ и о сукобу Крудијевог младалачког, авантуре жељног бића и његовог остарелог, уморног двојника оличеног у Алвинцију.”²² Управо зато, ово помало декадентно, више зимско него јесење, путовање Казмера Резеде и нове *femme fatale*, Ирме Кронпринц (опет симболично име), заједно са непознатим и мистичним енглеским господином Х.

²⁰ Szabó Ede, *Krúdy Gyula, alkotásai és vallomásai tükrében*, Budapest, 1970, стр. 138.

²¹ Edmund Wilson, *Akselov zamak ili o simbolizmu*, Beograd, 1964, стр. 116.

²² Czére Béla, *nav. дело*, стр. 92.

(за кога се до краја не зна тачно да ли, у ствари, представља аустроугарског престолонаследника Рудолфа Хабзбурга²³) и остатком друштва – и то, наравно, Алвинцијевим кочијама – на лов у северне крајеве Мађарске, много више је фабуларни оквир романа него стварно, егзистенцијално путовање у некадашњем, синдбадовском смислу, и због тога ће могућа подробнија анализа овог романа са становишта поезике романа путовања морати да буде пренебрегнута. Индикативно је, иначе, још и то што се, по повратку с путовања, четрдесетогодишњи Резеда окреће будизму, тежећи да достигне стање бестрасног блаженства, нирване.

У том контексту, Цере правилно уочава једну од важних заједничких одлика Синдбада и Резеде: жељу за поновним започињањем живота, жељу за оним што је, видели смо, Золтан Келемен одредио као могућност за мистичном обновом невиности. Овако ту сличност у карактеру двојице најважнијих Крудијевих књижевних алтерегоа види Бела Цере: „Нови централни мотив животног осећања крудијевских јунака, доспелих до крајње тачке разочарања и чемера, сада постаје очишћење, жудња за поновним започињањем живота. У знаку једног таквог животног осећања Синдбад је пловио ка лукама својих младалачких успомена, а то животно осећање обузимало је и путника црвених поштанских кочија, Казмеру Резеду када му се чинило да је досегао бестрасни мир будизма, нирвану.”²⁴

Основна разлика између Синдбадовог тражења мира у „мистичној обнови невиности” (Золтан Келемен) и Резединог покушаја да се приближи стању нирване, крије се у томе што, док Синдбад то покушава да оствари путовањем – јер за Синдбада путовање постаје не само пролазни тренутак (младалачког) животног немира, већ истинско и трајно егзистенцијално стање, хабитус његовог живота – докле је у лабаво повезаним романима о Казмеру Резеди, човеку знатно ближем реалности мађарске престонице, то, помало декадентно путовање Алвинцијевим црвеним кочијама само спољашњи оквир, кулиса радње, без егзистенцијалне дубине у синдбадовском смислу.

Сличну жељу за симболичном обновом невиности има и јунак једног кратког Крудијевог романа из његове друге списатељске фазе. Реч је о роману *Сапутник (Az útítárs)*.²⁵ Овде је, нешто слично као у роману *Зачарани путник* Николаја Јескова, главни јунак заправо приповедачев сапутник, који му за

²³ У овим мотивима, као и у чињеници да се радња романа одвија у снегом прекривеним северним, планинским крајевима некадашње Мађарске, Бела Цере види ауторову жељу да се фабули прида митска аура, аура легенде. У: *исто*, стр. 91.

²⁴ *Исто*, стр. 93–94.

²⁵ Bereczky Gábor, Kelecsényi László (прир.), *Krúdy Gyula összegyűjtött művei. Regények és nagyobb elbeszélések 7*, Pozsony (Братислава), 2008. Ово је, иначе, први покушај да се направи (хронолошка) едиција сабраних дела овог великог и ванредно плодног писца (процес сакупљања и издавања Крудијевих сабраних дела још увек је у току). Конкретно, овај том садржи следеће Крудијеве романи и дуже приповетке из 1918., односно 1919. године: *Napraforgó* (Сунцокрет),

време путовања, у возу, прича своју животну причу. Већ првих неколико реченица романа наговештава неке честе и већ препознатљиве мотиве:

– Негде у то време напунио сам четрдесет година живота и дешавало ми се, с времена на време, да будем страшно несрећан; стрепио сам од некакве катастрофе сваки пут кад бих јутром отварао очи; ноћи су ми биле пуне црних слутњи; често сам помишљао да ми је живот на измаку – тако је започео причу мој сапутник, о коме нисам знао ништа више од онога што човек обично зна о својим сапутницима са којима проведе један дуги дан или наизглед бескрајну ноћ на палуби пароброда или у купеу воза.²⁶

Одмах, дакле, уочавамо један важан мотив свих Крудијевих великих трагалаца за давно изгубљеном емотивном невиношћу: као и остали (Синдбад и Резеда, пре свих), и овај је превалио четрдесету. Самим тим, јављају му се све чешће мисли о смрти (сетимо се како Синдбада најснажнији немири и жеља за путовањем обузимају управо у тренуцима када му се учини да му се смрт приближава). С друге стране, ни приповедач више, као што видимо, не гори од младалачке жеље да упознаје нове људе, чиме само потврђује овде већ изнету тезу да су Крудијеви путници, за разлику од доброг дела путника у светској књижевности – који су махом путници младости, путници учења и сазнавања – заправо *путници старости*, или, у најбољем случају, путници једног резигнираног зрелог животног доба, који, после силних младалачких излета у сферу страствених чулних задовољстава, сада теже својеврсном духовном смирењу: Синдбад то смирење, у приповеткама, покушава да достигне ходочашћима у варошице у којима је некада доживљавао истинску љубав, тежећи духовној реконструкцији тих, некада тако снажних емотивних сензација; Резеда се на крају, као и Синдбад у роману *Пургаторијум*, предаје покушају да достигне будистичку нирвану; овај сада Сапутник пак тежи остварењу сна о мирном, провинцијском браку са много млађом девојком. Ипак, начин на који том свом циљу тежи и овде је приказан као морално амбивалентан, ако не и сасвим неприхватљив. Он, наиме, изнајмљује собу у једној варошици код остареле, наизглед примерне грађанке-пуританке, госпође Хартвиг, и, онако докон, проводи време тражећи себи одговарајућу „партију” међу младим девојкама из те вароши.²⁷

Az útitárs (Сапутник), *Pesti nőrabló – a nő-vadász* (Пештански отмичар жена – ловац на жене), *Csillag, aki jár* (Звезда која хода) и *Kleofásné kakasa* (Петео госпође Клеофаш).

²⁶ Исто, стр. 202.

²⁷ Крудија, у овој својој другој списатељској фази (не треба сметнути с ума да је роман *Сапутник* објављен 1918. године, за разлику од већине новела о Синдбаду које су настајале знатно раније), и Бела Цере и Имре Бори, с правом називају писцем-моралистом. Та идеја о Крудију као некој врсти моралног цензора провлачи се, иначе, кроз целину овде навођених монографија поменутих аутора.

Највеће питање, кад је реч о овом Крудијевог кратком роману – и то не само са становишта ове студије – остаје, заправо, какав би значај мотиву путовања у овом случају требало придати. Најближи је одговору на ово питање, изгледа, Иштван Фрид, када наглашава да је путовање овде ипак нешто више од пуког оквира и оправдања приче. Фрид, наиме, полазећи од општепознатог утицаја учења Сигмунда Фројда на мађарске писце тог времена, долази до закључка да овај „дијалог” наратора са Сапутником (а заправо слушање Сапутниковог монолога) има неку врсту терапеутског дејства, у смислу покушаја да се нараторова подвојена личност „излечи”. Наглашавање путовања као једне од важних архетипских људских ситуација подстицајно је у контексту покушаја жанровског одређења овог романа:

„Скривени” садржај романа *Сапутник* јесте дијалог; његова уочљива „спољашња” форма јесте самоанализа и готово непрекидна „лична исповест”. У деценијама снажног утицаја учења Сигмунда Фројда, овај континуирани монолог пред реалним или (можда) пред само измаштаним сапутником, могао би се можда посматрати и као израз (ауто)терапијске праксе, која сматра да је једну причу могуће испричати искључиво у слабо фиксираној, ако хоћемо, „архетипској” егзистенцијалној ситуацији.”²⁸

У другим интерпретацијама овог Крудијевог кратког романа – за који се ипак не може рећи да испуњава жанровски захтев класично схваћеног романа путовања – мотив пута се посматра из другачије визууре. Золтан Келемен у мотивима госта и путника, тако честим у целокупном Крудијевог опусу, види снажан утицај пишчеве младалачке лектире, нарочито света европских и оријенталних бајки, али истовремено види и присуство култа мртвих. Да би се то мало боље схватило, није на одмет овде нешто дуже цитирати Келеменов осврт на те утицаје:

Лик, односно фигура „госта”, „сапутника”, „оног који путује”, од ванредно је великог значаја у Крудијевој уметности. [...] Мирча Елијаде у својој књизи *Мит о вечном повратку* говори о томе на који начин су у формирању и функционисању тајних друштава и у њиховој сакралној традицији међусобно повезани култови смрти, преплетени са култовима појаве и призивања богова, са предоцбom госта и путника. Јер, гост у ствари није ништа друго до дух предака, божанство, мртац. [...] Могло би се рећи да Синдбадова посмртна појављивања, путовања која су га пратила целог живота, као и мистериозни, анонимни идентитет „сапутника” у Крудијевој прози, непосредно указују на баштину култа мртвих, сачувану у Андерсеновим бајкама и у Причама из хиљаду једне ноћи, а поврх свега тога и на свет средњоевропских празноверца који је, као што знамо, Круди врло добро познавао.²⁹

²⁸ Fried István, *нав. дело*, стр. 191–192.

²⁹ Kelemen Zoltán, *нав. дело*, стр. 225.

Овај последњи Крудијев извор на који Келемен указује – свет средњо-европских празноверица и враџбина – био је, у првом реду стицајем биографских околности, заиста веома близак Крудију.³⁰ Није, стога, сасвим неосновано барем поменути неке основне мотиве путовања из књиге *Сановник (Álmoskönyv)* Ђуле Крудија, коју је њен аутор, како сам признаје, писао у часовима доколице и забаве и коју, сходно томе, никада није схватао претерано озбиљно.³¹ Иако Фројдова наука – психоанализа – како аутор сам признаје, није могла да се избегне,³² већина Крудијевих тумачења не базира се толико ни на египатској књизи снова, ни на старом лајпцишком сановнику на који се често позива, већ пре свега на старој мађарској фолклорној традицији тумачења снова, пронађених у усменој ризници његове баке Марије Радич.

Овде наводимо само неколико оних најтипичнијих фолклорних тумачења снова која се везују за путовање. Она се, наравно, тешко или никако не могу довести у везу са мотивима путовања у фикционалној прози Ђуле Крудија, али оперишу обрисима древних цивилизацијских архетипова путовања и због тога не би требало да буду сасвим занемарена у контексту ове студије. Крудијева тумачења, како ћемо на основу ових неколико примера и исечака из његовог *Сановника* настојати да покажемо, представљају својеврстан амалгам древних учења, магије, фолклора, празноверица и библијских елемената.

Први и основни закључак који се, макар и само на основу делимичног увида у Крудијево тумачење снова може извести, јесте тај да се овај писац у својим тумачењима ослања на стари архетип, према коме је путовање пре свега радикалан раскид, дисконтинуитет са некаквим пређашњим статичним – те стога у тој својој статичности и релативно комотним – стањем, те да симболизује ступање на склиско и непознато тло једног новог динамизма, нове егзистенције пуне немира, кошмарних страхова и хаоса. У *Сановнику* се сан да отпутујемо негде, наиме, тумачи у првом реду као предсказање

³⁰ Крудијева бака Марија Радич, која је живела безмало сто година, била је живи рудник таквих празноверица и Круди је, приликом писања свог *Сановника*, често одлазио код ње и записивао њене приче.

³¹ О чему сведоче и ове, помало двосмислене реченице аутора из уводног текста *Сановника*, који носи наслов *Снови мађарских људи*: „Ова је књига дело дугих вечери, проведених у тишини мога дома. За тих вечери, на тренутак се иза пожутелих листова старих књига, појављују лица баба одавно претворених у пепео и прах, баба које су у време моје младости крај ватре која пуцкета на огњишту, придавале подједнако велики значај сновима као и стварном животу. Овај сам сановник саставио много више за своје задовољство, да ми у том тихом поигравању брже мину дугачке зимске ноћи, него да ма ко овим редовима који овде следе припише било какву поузданост. Сан је игра, као и живот... А игра понекад постане озбиљна. Како живот, тако и сан.” У: Krúdy Gyula, *Álmoskönyv. Tényrjéjslások könyve*, Budapest, 1983, стр. 15.

³² У свом предговору овој књизи, Круди каже још и следеће: „А она тумачења снова која ће се читаоцу учинити унеколико различним од објашњења у осталим сановницима, потичу углавном одатле да аргументи којима је снова објашњавао бечки професор, господин Фројд, ни мене ни толике друге људе у Мађарској, нису оставила равнодушним.” *Исто*, стр. 15.

некаквог метежа, несрећености, хаоса у личном животу сневача.³³ То показује и Крудијева интерпретација сна о томе да залутамо и доспемо у привремено боравиште групе просјака. По мишљењу писца *Сановника*, ово може значити само једно – да нам предстоји путовање.³⁴ Није, стога, изненађујуће ни то што су снови који предсказују путовање у великој већини случајева у његовом *Сановнику* приказани у врло негативном светлу.

Тако, рецимо, ако сањамо тужног младића, онда нам предстоји далеки пут,³⁵ а ако уснимо путникову песму, то је предзнак несрећног живота.³⁶ Сањати палинку (пиће најсличније нашој ракији) такође значи путовање, и то често и оно последње, тј. путовање на онај свет.³⁷ Сањати животиње у за њих уобичајеним или мање уобичајеним ситуацијама опет је најчешће предсказање лошег, несрећног путовања: тако, ако сањамо овце у води, следи нам несрећно путовање,³⁸ а то исто нам се смеши и ако смо сањали птице које слећу на врх неког торња.³⁹ Није ретко ни то да се предсказање лошег путовања указује у врло пластичним, готово очигледно негативним сновима, директно везаним за мотив пута: тако, ако смо сањали неку рагу, неко оронуло кљусе, то је свакако знак лошег путовања које ништа добро донети неће,⁴⁰ сан о влажним стопалима предсказује принудно путовање,⁴¹ а крст крајпуташ који се човеку укаже у сну весник је мрачног, компликованог, енигматичног путовања, тврди Круди.⁴²

Позитивне конотације много се ређе придају сновима који предсказују отискивање на пут. Чак и када то чини, аутор посеже за типичном, од давнина познатом инверзном интерпретацијом снова, када се непријатни снови схватају као весници нечег изразито пријатног. У том смислу, сан да ходамо у погребној поворци, наговештај је врло пријатног путовања,⁴³ а теглити ђавола на леђима у сну, значи да нам следи уносно путовање.⁴⁴ У једном случају, пак, најаву велике среће која нас чека у животу, директно је повезана са мотивом из Јеванђеља. Уколико, наиме, човек усни сан да на

³³ *Исто*, стр. 82.

³⁴ *Исто*, стр. 142. Иако у овом случају аутор *Сановника* не износи никакав експлицитан вредносни суд, просјак је свакако симбол несрећеног живота, тешке и неизвесне егзистенције, а, пре свега, сталне (принудне) мобилности, невезаности за место. Наравно, ово би могло имати и религиозно-мистичну интерпретацију (у смислу просјачких калуђерских редова у католичанству итд.), али ми овде више нагињемо једноставнијој, фолклорнијој варијанти објашњења.

³⁵ *Исто*, стр. 121.

³⁶ *Исто*, стр. 85.

³⁷ *Исто*, стр. 179.

³⁸ *Исто*, стр. 125.

³⁹ *Исто*, стр. 159.

⁴⁰ *Исто*, стр. 132.

⁴¹ *Исто*, стр. 168.

⁴² *Исто*, стр. 134.

⁴³ *Исто*, стр. 106.

⁴⁴ *Исто*, стр. 176.

магарцу улази у непознати град, следи му велика срећа у животу, уверава нас писац *Сановника*.⁴⁵

Постоје, разуме се, у овој Крудијевој књизи и она трећа, вредносно неутрална предсказања пута која се јављају у сну. И она су, можда још више од претходних, показатељ Крудијевог великог и у сваком свом елементу тешко ухватљивог цивилизацијског и културолошког еклектицизма у овој области духа, којом се, како смо видели, бавио напола из забаве, а напола озбиљно. Тако, рецимо, у његовом објашњењу да сан о одласку у млин значи да ћемо се отиснути на неочекивани пут, назиремо старе средњоевропске фолклорне мотиве,⁴⁶ а у сну о црвеном коњу, који, по ауторовом мишљењу, предсказује скоро путовање у друштву заљубљеног пара, примећујемо мотиве из народних бајки.⁴⁷ Коврцава жена која нам се укаже у сну весник је путовања на исток, што такође има елементе фолклорне баштине и уплива структура народне приче и бајке.⁴⁸

Ипак, сви ови мотиви путовања у сну, или снова који наговештавају путовање, морају се узети с резервом. На једном месту у *Сановнику*, наиме, Круди наводи савет старог астролога Мартона Гвадањиа: „Човек који путује нека не гледа у небо, јер ће ударити чланке.”⁴⁹ Тешко је ово Крудијево мишљење, завијено у обланду цитирања врхунског мађарског астролошког класика, не схватити као иронију, али и као кочницу свим оним сневачима који сањају о проширивању својих духовних хоризоната, свог унутрашњег бића кроз путовање. Не, као да каже Круди: та врста духовне ексклузиве резервисана је само са људе, боље рећи за књижевне јунаке Синдбадовог калибра и ширине.

И управо стога Синдбадова путовања у сваком свом аспекту далеко надмашују ову хрпу (иначе мајсторски сложених) народних празноверица. Но, елемент ирационалног присутан је, наравно на другом нивоу, и у Синдбадовим путовањима. То кокетирање са оностраним остаће, уосталом, вечити знак распознавања прозаисте Ђуле Крудија, писца који је од свих мађарских прозаиста најопширније и стваралачки најбогатије обрадио мотив путовања, уздигавши га на ниво не само егзистенцијалне потребе, већ и основног услова духовног и физичког опстанка својих јунака. При свему томе, морали бисмо бар поменути још и неке друге Крудијеве романе чији је стожерни мотив управо путовање, као што је његов омладински роман *Краљ циркуса* (*A cirkszkirály*) чија се читава радња фактички одиграва на путу. Али за његову анализу овде више нема довољно простора, а, због не-

⁴⁵ Исто, стр. 150.

⁴⁶ Исто, стр. 161.

⁴⁷ Исто, стр. 157.

⁴⁸ Исто, стр. 104.

⁴⁹ Исто, стр. 77.

уздицања тог и таквог путовања на синдбадовски схваћени егзистенцијални ниво, вероватно ни потребе.

ИЗДАЊА

Bereczky, Gábor – Kelecsényi, László (прир.), *Krúdy Gyula összegyűjtött művei. Regények és nagyobb elbeszélések 7* [Сабрана дела Ђуле Крудија. Романи и дуже приповетке 7]. Pozsony (Братислава), 2008.

Krúdy, Gyula, *Szindbád*. Magyar Helikon, Budapest, 1975.

Krúdy, Gyula, *Utazások a vörös postakocsin I.* [Путовања црвеним поштанским кочијама I]. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Krúdy, Gyula, *Álmoskönyv. Tenyérjósások könyve* [Сановник. Књига га-тања с длана]. Приређивање, поговор и напомене Barta, András. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

Круди, Ђула, *Синдбад*. Превео с мађарског Сава Бабић. Прометеј, Нови Сад, 2007.

ЛИТЕРАТУРА

Bloch, Ernst, *Princip nada III*. Preveo s njemačkog Hrvoje Šarinić. Naprijed, Zagreb, 1981.

Bori, Imre, *Fridolin és testvérei* [*Фридолин и његова браћа*]. Forum Könyvkiadó, Újvidék (Нови Сад), 1976.

Bori, Imre, *Krúdy Gyula*. Forum Könyvkiadó, Újvidék (Нови Сад), 1978.

Czére, Béla, *Krúdy Gyula*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.

Čudić, Marko, „Prilog izučavanju vremena i prostora u Krudijevim pripovetkama o Sindbadu.” *Philologia*, Београд, год. XV, бр. 15, 2017, стр. 37–46. Доступно и на сајту: http://www.philologia.org.rs/Files/broj_15.pdf. Последњи пут приступљено 09. 03. 2021.

Fried, István, *Szomjas Gusztáv hagyatéka. Elbeszélés, elbeszélő, téridő Krúdy Gyula műveiben* [*Оставитина Густава Сомјаша/Густава Жедног*. Приповедање, приповедач и хронотоп у делима Ђуле Крудија]. Palatinus, Budapest, 2006.

Kelemen, Zoltán, *Történelmi emlékezet és mítikus történetek Krúdy Gyula műveiben* [*Историјско сећање и митске приче у делима Ђуле Крудија*]. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005.

Mezei, József, *A magyar regény* [*Мађарски роман*]. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Ože, Mark, *Nemesta*. Prevela s francuskog Ana A. Jovanović. Biblioteka „XX vek”, Beograd, 2005.

Szabó, Ede, *Krúdy Gyula, alkotásai és vallomásai tükrében* [Буле Круди у светлу својих дела и изјава]. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

Szauder, József, *Tavaszi és őszi utazások. Tanulmányok a XX. század magyar irodalmából* [Пролећна и јесења путовања. Студије из мађарске књижевности XX века]. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.

Utasi, Csilla, *Krúdy Gyula elbeszélésciklusai a tízes években* [Циклуси приповедака Буле Крудија у десетим годинама двадесетог века – необјављени магистарски рад]. Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Катедра за хунгарологију, Нови Сад, 1997.

Wilson, Edmund, *Akselov zamatk ili o simbolizmu*. Prevod i predgovor dr Olga Humo. Kultura, Beograd, 1964.

Marko Čudić

A CONTRIBUTION TO THE ANALYSIS OF TRAVEL MOTIFS
IN GYULA KRÚDY'S NOVELS
(Summary)

This article deals with various manifestations of travel motifs in the novels written by the classic of Hungarian modernistic prose, Gyula Krúdy. Unlike the *Bildungsromans* from previous epochs of European literature, in which a young man sets out on a journey to learn and expand his own horizons, Krúdy's decadent heroes could be called travelers of mature age or even travelers of old age. The analysis focuses on four selected novels by Gyula Krúdy. In three of these four novels, the heroes are Krúdy's famous alter egos, Sinbad and Kazmér Rezeda, while in the short novel *The Companion* the journey has the most enigmatic character, and the chronotope of the journey is mostly open to metaphorical and even psychoanalytic interpretations. Through citing, confronting and commenting on the opinions of various Hungarian scholars on Krúdy's prose, the author of the paper tries to point out the somewhat contradictory aspects that the motif of travel and journey in various Krúdy's novels received. The article ends with a review of Krúdy's *Book of Dreams*, which, with its "folk" interpretation of dreams, consciously contradicts the then extremely current and fashionable Freudian teachings in that field. Although this specific book is peripheral in the writer's vast *oeuvre*, the richness of dream motifs that Krúdy attached special importance to could help in analyzing some of the travel motifs in his fictional texts as well.

Keywords: travel motif, chronotope of journey, "travelers of old age", metaphorical interpretations.

Примљено 10. марта 2021, прихваћено за објављивање 29. јуна 2021. године.